

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXXIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 43

STATE ORDER
SOVEREIGNTY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON FEBRUARY 8TH AND 9TH, 2019

Accepted for publication at the 2nd electronic meeting of the Department of Social Sciences, held on June 25th, 2019, after being reviewed by academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

EDITOR

academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 43

ДРЖАВНИ ПОРЕДАК

СУВЕРЕНИТЕТ У ВРЕМЕНУ

ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СИМПОЗИЈУМА
ОДРЖАНОГ 8. И 9. ФЕБРУАРА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II електронском скупу
Одељења друштвених наука, одржаном 25. јуна 2019. године
на основу реферата академика Косте Чавошког и Александра Костића

УРЕДНИК

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Невена Ђурђевић

Фотографија на корицама
А. Димиријевић / РАС Србија

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Тираж: 400 примерака

ISBN 978-86-7025-837-2

Штампа
Планета принт, Београд

САДРЖАЈ

- 9 | Реч уредника
- 13 | Реч Владимира С. Костића,
председника Српске академије наука и уметности
- 15 | Коста Чавошки, *Поредак и сувереност*
- 25 | Драган Симеуновић, *Суверенитет као проблем у
времену глобализације*
- 47 | Јован Бабић, *Краљевства и царства: прилози анализи односа
између глобализације и суверенитета*
- 65 | Слободан П. Орловић, *Српски уставни поредак на размеђу
теоријоричног и практичног и права на самоопредељење*
- 87 | Владимир Н. Цветковић, *Државна сувереност и/или
национална безбедност (екстерне и интерне функције
концепта суверености)*
- 125 | Рајко Кузмановић, *Босна и Херцеговина – држава са
ограниченим суверенитетом*
- 135 | Миша Ђурковић, *Судска диктатура као инструмент
обновљене монроове доктрине*
- 157 | Будимир Кошутић, *Енџел о немачкој суверености и
евројској безбедности*
- 187 | Горан Марковић, *Нормативно и стварно у теорији
народног суверенитета*
- 211 | Ирена Пејић, *Уставостворна власт у времену глобализације*
- 227 | Владан Петров, *Устав данас – шта је остало од
суверености уставостворца?*
- 243 | Тијана Шурлан, *Интернационализација уставног права
најам глобализације уставног права*
- 263 | Драгана Коларић, *Ius ripiendi и суверенитет државе
у време глобализације*
- 309 | Јован Ђирић, *Европски суд за људска права и глобализација*
- 329 | Тамаш Корхеџ, *Суверенитет, националне државе, националне
мањине, глобализација – Мађарска, Мађари у Србији, Србија*
- 355 | Борис Кривокапић, *Државна сувереност и међународно право
у ери глобализације*

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове саопштене на скупу под насловом „Државни поредак: сувереност у времену глобализације“ који је одржан 8. и 9. фебруара 2019. године у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука САНУ. Овај скуп је последњи у низу од пет скупова у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ који захвата кључне области од стратешког значаја за свако уређено и просперитетно друштво. Претходни скупови и пратећи зборници, посвећени образовању, науци, култури и економији, заједно са овим скупом представљају целину која сведочи о томе како је део српске елите видео и разумео ове области и која је решења предлагао за проблеме са којима се оне данас суочавају. Самим тим, зборници произашли из ових скупова могу да се схвате и као својеврсно сведочанство о Србији на почетку XXI века.

Циклус ће већ следеће године бити поновљен истим редоследом области, чиме ће се, уколико успе да одржи континуитет, добити увид у промене не само у поменутих областима у распону од пет година већ и слика о временској динамици тих промена из којих би се могло наслутити да ли је реч о осмишљеном правцу њиховог развоја или, пак, о несистематском и хаотичном лутању без јасно постављених дугорочних циљева.

Сада, када је први круг овог циклуса завршен, јасно се указује међусобна повезаност области које су у њему разматране. Није могуће говорити о култури и науци без образовања, нити је могуће о овим областима говорити без економске компоненте. Најзад, оно што све ове области обједињује је, у добром и лошем смислу, оквир државе без којих оне не могу да буду уређене на ефикасан начин, нити је могућа њихова продуктивна комплементарност. Имајући ово у виду, чини се да је овај последњи скуп који је посвећен државном поретку, са нагласком на суверенитет у времену глобализације, сажео и јасно артикулисао већину проблема који су констатовани на претходним скуповима.

Садашње време је, као што се често наглашава, време транзиције. При том се у највећем броју случајева има у виду транзиција из једног друштвеног и економског система у други, кроз који су пролазиле

и пролазе земље Источне Европе. Ово јесте време транзиције али, рекао бих, време глобалне цивилизацијске транзиције која није географски одређена, нити ју је могуће свести на економске и уско политичке промене. Налазимо се пред завршетком једне епохе чији су трагови и даље у нашем сећању али новонастало окружење их више не препознаје. Налазимо се пред знацима нове епохе чије обресе назиремо, али их не разумемо. Променама су захваћени не само свакодневни живот већ и вредносни систем, однос према традицији, разумевање историје, однос према држави и њеном суверенитету. Доскорашњи цивилизацијски оквир је радикално напуштен, а нови још није створен. Налазимо се у „ничијем“ простору са нејасним координатама, у скраћеном временском хоризонту у коме су сви обрасци традиционалног понашања, вредновања и односа релативизовани. Укратко, налазимо се у нестабилној тачки пресека различитих историјских, економских, вредносних и технолошких вектора чије нам путање нису довољно јасне.

Иако није експлицитно на овај начин, стање описано у претходном параграфу било је могуће уочити и на досадашњим скуповима. Тако је, на пример, скуп посвећен образовању указао на упадљиве нејасноће када су у питању циљеви образовања у Србији, уз јасне закључке да смо сведоци деградације образовних стандарда. То је, међутим, тек део шире слике глобалних промена не само код нас, већ и у свету. Скуп посвећен науци показао је несналажење и неразумевanje глобалног положаја науке и њене суштинске повезаности са образовањем, али и са ширим геостратешким контекстом у коме се она схвата инструментално, са јасним политичким импликацијама поткрепљеним знатним финансијским средствима. Скуп на коме су размотрени проблеми културе у Србији, иако је његов фокус био на идентитетским аспектима културе, остао је, чини се, недоречен не само због тога што не постоји јасна свест о значају културе у поменутиим глобалним превирањима већ и због саме природе ове области чије су границе флуидне, а сам појам недовољно прецизно одређен. Најзад, на скупу посвећеном економији разматрани су проблеми запослености у Србији са јасним знацима радикалних промена на глобалном тржишту рада. Био је то скуп који је, чини се, најјасније указао на глобалне промене које су у току, са последицама које ће захваљујући новим технологијама у непосредној будућности у потпуности изменити цивилизацијски контекст.

Ако је претходна констатација о томе да се налазимо у транзицији епоха тачна, онда је разумљива симултаност промена у областима образовања, науке, културе и економије, са једне стране, и релативизација концепта државе са друге стране. Традиционално схваћена држава је

оквир у коме се у пресеку јавних интереса одређене заједнице формулише не само дневна и дугорочна политика у ужем смислу те речи, већ и све њене пратеће компоненте као што су образовање, наука, култура и економија, али и вредносни систем. Релативизацијом појма државе, а пре свега њеног суверенитета, нестају јасно омеђене границе интереса једне заједнице који се, често индукованом конфузијом, представљају као превазиђени, ретроградни и штетни по саму заједницу. Имајући то у виду, постаје јасније несналажење у свим сферама јавног интереса јер он сам постаје нејасан.

Ипак, глобализација је неизбежан процес јер је технолошки напредак укинуо просторне и временске границе. Све се наизглед одиграва у садашњем тренутку, без обзира на географске координате, што је новина коју досадашња историја не познаје. У таквом окружењу проток капитала, слободна тржишта, укидање свих могућих баријера, широко културно прожимање и тренутна комуникација изгледају као неслућени цивилизацијски напредак. И заиста, из такве перспективе државни суверенитет се чини анахроним и непотребним. Али, то је заблуда далеко опаснија од многих заблуда којима у ближој и даљој прошлости нисмо одолели. Не постоји слободан проток капитала, не постоје универзално слободна тржишта, а културно прожимање је најчешће једносмерно и неретко наметнуто. Наводне предности глобализације инструментализоване су непроменљивом суштином политичког и геостратешког деловања које је мотивисано интересима крупног капитала. Отуда не треба да нас изненади ако се прети санкцијама државама које у свом интересу ограничавају тржиште великим светским компанијама или постављају услове којим бране своје уже и шире интересе.

Релативизацијом појма државног суверенитета ствара се псеудо-правни оквир за несметани продор на циљана тржишта, али и могућност меког или тврдог усмеравања њиховог унутрашњег устројства у кључним сегментима који су били предмет претходних скупова у оквиру овог циклуса. Стога, када је реч о Србији, не треба да чуди драстична деградација образовања, одвраћање од фундаменталних истраживања у науци и усмеравање на практичне технолошке иновације, одсуство дугорочне стратегије у култури и систематско затирање уставна културе, деиндустријализација и довођење „страних инвеститора“ чији профит не остаје у земљи итд.

Радови саопштени на скупу и објављени у овом зборнику, иако сви обрађују проблеме суверенитета у времену глобализације, могу се поделити у две тематске целине. У првој се разматрају политички и геостратешки аспекти, док је друга целина посвећена правним аспектима

суверенитета и глобализације. Тиме шеснаест радова који чине овај зборник у великој мери покрива такорећи све аспекте проблема државног суверенитета и његове угрожености глобализацијом.

Желео бих, на крају, да се захвалим свим учесницима који су својим излагањима допринели да овај скуп, а самим тим и овај зборник, добију јасан тематски фокус. Организатори скупа дугују посебну захвалност проф. Ратку Марковићу на драгоценим сугестијама када је реч о избору појединих проблема које би скуп требало да обухвати. Најзад, овом приликом желим да се захвалим проф. Драгану Симеуновићу без чијег ентузијазма и несебичне помоћи организација овог скупа не би била могућа.

Александар Костић

РЕЧ ВЛАДИМИРА С. КОСТИЋА
ПРЕДСЕДНИКА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ

Поштовани председниче Академије наука и уметности Републике Српске, поштовани часници и чланови Српске академије наука и уметности (САНУ), поштовани учесници овога скупа, госпође и господо, данашњи скуп је сам по себи кристално јасан. Имате наслове, имате предаваче: међутим, иза овог скупа крије се једна мала прослава, рекао бих један мали успех, или још боље успех амбициозне жеље која је пре шест, седам година (а сведок сам тог пута од самог почетка) започела у једном одбору Одељења друштвених наука. Идеја је била једноставна: САНУ има обавезу да буде присутна у сагледавању актуелног, савременог тренутка у различитим областима нашег живота. Примерено, јер смо дефинисани као највиша установа у области науке и културе, али се границе које би дефинисале те велике области заправо прилично преплићу, оне су некада нејасне, а једне без других дефинитивно не могу. И тада је била идеја да се направи први циклус, заправо нешто што би се сваке године одиграло у оквиру циклуса, чули сте од академика Александра Костића о чему се ради, који би обухватио пет великих области, и то овим редом: образовање, наука, култура, економија и државни поредак, са извесним фокусима у свакој од ових области, наравно.

Да ли смо када смо циклус започели са темом образовања веровали да ћемо успети? Да будемо искрени, постојала је између конференција посвећених образовању и науци једна латенца од преко годину дана. Тада се јавио мали црв сумње да ћемо негде посустати, јер је прилично тешко координисати све оне који су у овом науку учествовали; међутим, некако смо се тргли, састанци су се одржавали после тога један за другим и за сваком од конференција, што сматрам посебно значајним, остали су писани трагови. И ми данашњим, односно и сутрашњим скупом заправо затварамо први круг, први циклус. Свих пет тема је обрађено. Али, обрађено је само у првој итерацији. Идеја је заправо да ми наставимо без икакве паузе и да се поново, после пет година, вратимо на тему образовања, па потом науке, и тако редом, остављајући и даље писане трагове шта су неки мислећи људи у Србији сагледавали када су у питању ови заиста кључни аспекти живота наше заједнице.

Друго питање које се овде поставља је да ли је Академија била у стању да сама изнесе овакав подухват? Не, није. И то САНУ од самог почетка није ни крила. Академија то може да уради само уз помоћ озбиљних људи који се овим проблематикама баве и који о њима знају врло често и више од нас, односно наших чланова који су у блиским областима. Према томе, понудили смо простор да људи који одређене проблеме разумеју, о томе проговоре. Ово што изговарам може се проверити по списковима предавача. Други предуслов који смо поставили је да они који учествују у тим симпозијумима не буду нужни истомишљеници. Због чега би се истомишљеници окупљали, једни другима говорили оно у чему се међусобно слажу и због чега се међусобно препознају? Покушали смо да успоставимо једну просвећенију форму дијалога и један од комплимената организаторима ових скупова, ако могу ја да га дам као човек који је чак и од извесних учесника овог симпозијума дефинисан као „тек медицинар“, је да су и дијалози након предавања остали записани – да се ауторизују и да се види шта су људи који знају о чему говоре (а мислим да свако ко данас и сутра учествује зна о чему говори) изrekli у САНУ, где се нису слагали, где су биле евентуалне границе одређених неспоразума и како су они превазилажени. Мислим да је и то лековито за наше друштво – дијалог је очито могућ, без међусобног вређања и унижавања. Ја сам почео да губим наду да је тако нешто могуће, али на вама је да докажете да то јесте и да је ово само моја старачка мрзовоља.

Госпође и господо, за ову врсту ваше активности најтоплије вам се захваљујемо, јер помажете не само Академију, већ и ширу заједницу у разумевању кључних проблема. Ја вам се, кажем, захваљујем, али вас и уверавам да, без обзира шта ће бити у будућности, ова идеја остаје једна од кључних активности Академије, јер на тај начин ми још увек имамо неку врсту непрекинуте пупчане врпце са реалношћу. И на овоме ће сви који се будемо и ако се будемо питали, истрајавати. Организаторима честитам на свему што се овде данас догађа, али указујем да је и раније било неколико кључних састанака у САНУ. Ти састанци су имали за циљ да покушају да предвиде шта то будућност доноси свима нама? Нажалост, није било много заинтересованих. Када смо пак правили скупове о историјским интригама, међусобним сукобима, о причама које су биле увек на изванредан начин повезане са историјским тајнама и сенкама, сала је готово по правилу била испуњена. Негде смо колективно престали да будемо способни да се суочавамо са кључним питањима и проблемима и да о њима озбиљно разговарамо. Стога, ово што ви данас радите и што су радили ваши претходници у прве четири теме, рекао бих да има неку врсту пионирског значаја. И за друштво у целини, и за саму САНУ, посебно.

УСТАВОТВОРНА ВЛАСТ У ВРЕМЕНУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Ирена Пејић

Правни факултет, Универзитет у Нишу

Сажетак. Мноштво глобалних токова који утичу на активности носилаца власти и управљања на националном и међународном плану довели су до потребе преиспитивања традиционалних постулата уставне државе и њених својстава суверености. Наш приступ питању глобализације биће из угла модерног конституционализма у (пост) националној држави, која постепено губи традиционалне изворе за остваривање функција уставотворне власти. Између реалности глобализације међународног поретка и конституционализације међународног права, са једне стране и постојеће форме националне државе, са друге стране, отворен је однос напетости. Истицање уставног плурализма је зачетак нове конституционалне теорије која покушава да укаже на особености савремене државе у којој се јављају нови механизми за тумачење уставних норми, насталих као последица глобализације права и судске праксе. Међутим, упркос развоју модерног конституционализма у коме је установљавајућа власт ослабљена у функционалном смислу, треба посебно нагласити потребу очувања контекстуалног легитимитета уставотворне власти у процесу уставне ревизије. У раду се посебно разматра проблем легитимитета ревизионе власти у погледу промене Устава Србије.

Кључне речи: уставотворна власт, уставна ревизија, конституционализација, глобализација

1. Увод

У времену глобализације отвара се питање уставне легитимације и могућности да се моћ народа, традиционална општа воља (*volonté générale*), спроведе у складу са изворним постулатима државне суверености. Доношење првих устава представљено је у теорији као иницијални чин уставотворне власти, која функционално треба да оправда постојање националне заједнице и њеног идентитета. Међутим, у савременим условима глобализације традиционална функција устава задржана је само у процедуралном смислу. Уставотворац је задржао улогу *constituent power* која му је намењена само са разлогом да обезбеди нормативни оквир за функционисање државе. Супстанцијална страна креирања правног поретка постепено се мењала, да би у условима конституционализације међународног права и глобализације међународног поретка она била значајно ослабљена. Изворна функција уставотворне власти садржана у „креирању“ уставног поретка престала је да буде уставотворна, јер устав настаје „позајмљивањем“ правних

решења која се сматрају провереним и прихватљивим тамо где дуги низ година постоји пракса њихове примене.

Дилема која нараста у савремено доба отворена је крајем двадесетог века са последњим таласом конституционализације и она ће бити предмет расправа, како уставноправне тако и политичке теорије у двадесет првом веку. Националне координате у чијим оквирима се кретала уставотворна власт, релативно стабилно и без озбиљнијих померања у два века грађанске уставности, значајно су се промениле под утицајем нових токова конституционализације на међународном, наднационалном и међудржавном плану. Отуда се овде постављају два питања: шта се дешава са уставотворном влашћу (*constituent power*) када она једнократно исцрпи свој потенцијал и донесе први или нови уставни акт државе, а друго је питање да ли иста власт губи свој легитимацијски извор јер је препустила уставним органима да тумаче правна начела и стварају тзв. живи устав? Отвара се потреба преиспитивања оригиналности уставотворне власти не само у иницијалној фази, приликом доношења првог устава, већ и њене моћи у условима када постоји глобални оквир који онемогућава креативну способност њене изворне функције. Иако су међународни извори у хијерархији извора уставног права испод устава у националном поретку (мада има примера да имају снагу уставног правила), они одређују законодавну политику и динамику законодавства, па чак могу ићи и мимо онога што је била изворна намера уставотворца. Може се десити да међународноправни извори, чак и кад то није формална уставна претпоставка, доведу до промене устава да би се законом могла уредити одређена област друштвених односа на „глобално“ прихватљив начин. То се у великој мери коси са традиционалним гледиштем (Sieyès, 1789) да је свака нација потпуно ослобођена било каквих формалних стега у погледу успостављања свог државног поретка. Насупрот традиционалном гледишту, данас се истичу неопходне корекције у процесу конституционализације националне државе, које су последица тога што се моћ суштинског одлучивања уставних органа изгубила и стварне одлуке се доносе на неком другом „месту“. Са друге стране, те нове „власти“ или „моћи“ одлучивања, као што су међународне институције, пате од недостатка легитимитета и механизма за њихову контролу.¹ Тиме су вредности правне државе, првенствено идеал „политика у границама права“ и принцип поделе власти, озбиљно доведене у питање.

1 D. Archibugi, D. Held, M. Köhler, (eds.), *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Stanford University Press, 1998, p. 229.

2. Токови конституционализма у националној држави

За разлику од догматског схватања устава, које има свој формални и материјални израз, конституционализацију треба схватити као процес који траје и у коме се стварају и развијају уставне вредности. Токови модерног конституционализма значајно су допринели да се истакне значај устава као бране арбитрарној власти у државама које немају традицију у практиковању демократске уставности. Међутим, у условима глобализације настала су померања у теоријском поимању устава и у системима који имају константу у развоју либералне уставности, а која је извор националног устава налазила у установљавајућој власти, као оличењу свега што представља историју и политичку традицију нације.²

Конституционализам, као један од темеља грађанске идеје током двеста година, ушао је у нову етапу разумевања и преиспитивања након што је са глобалне сцене нестало социјализам, као њен главни идеолошки конкурент, и након што су бивше социјалистичке земље Европе и света почеле да преузимају традиционалне обрасце западне уставности. Процес конституционализације тзв. нових демократија био је „надгледан“ и развијан под патронатом међународног права. Истовремено са овим процесом, међународно право је доживело свој узлет јер су се појавиле нове институције, па чак и судски ауторитети, који у међународном поретку треба да обезбеде остваривање заједничких вредности.³

Пратећи процесе који се одвијају на глобалном нивоу, уставна држава је доживела промене које су довеле до тога да се на место класичне националне државе уводи „постнационална“ држава у којој је на снази „постнационално“ право. Теорија је у последњој деценији прошлог века (Ј. Хабермас и други)⁴ почела да преиспитује класично разумевање

2 По речима Ј. Хабермаса, грађани нације често користе уставни дискурс као средство да „објасне начин на који они желе да разумеју сами себе као грађане специфичне републике, као становнике специфичне регије, као наследнике специфичне културе, чију традицију они желе да наставе и коју они желе да прекину, и како они желе да се носе са својом историјом.“ (J. Habermas, „Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe“, *Praxis International*, vol. 12, no. 1, 1992, pp. 1–19).

3 N. Krisch, *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law*, Oxford University Press, 2010, p. 4.

4 Упор. J. Habermas, *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, MA: MIT Press, 2001. Ово гледиште се назива и „трансформационалистичко“, јер покушава да пронађе меру између опречних традиционалистичких ставова и гледишта о светској влади. Па се тако говори о „међународној домаћој политици“ која ужива демократски легитимитет у условима глобалне политичке арене. Неки аутори

припадности држави, нарочито питања „држављанства“ и „чланства“, с обзиром на то да се везе између грађанина и државе не морају нужно базирати на припадању националној заједници. Томе треба додати да у савременим условима центар политичког одлучивања није више смештен у оквиру националне државе, па се отуда ни будућност политичке заједнице више не посматра искључиво кроз оптику националних државних граница.⁵ Национални ресурси за остваривање циљева ефикасне владе постали су недовољни и они терају на повезивање са другим државама што, уз достигнућа глобалне заједнице, доводи до стварања постнационалне државе.⁶

Међутим, упркос нарастајућој потреби и озбиљној намери да се легитимише процес који се одвија на међународном плану, а који има обележја конституционализације међународне заједнице, има мишљења да овај процес ипак није глобални. Наиме, стварање постнационалне државе могуће је само у земљама које су развиле, или прецизније, исцрпили све предности националне државе током осамнаестог и деветнаестог века.⁷ Реалност је да се у остатку света још увек „води битка“ за успостављање националног права и националне државе, а тај остатак света је територијално и по броју становништва далеко већи у односу на развијене регионе Европе и Америке. Процес конституционализације у овим државама захтева да се почне од почетка, односно да се прво поставе темељне уставне вредности, као што су владавина права,

(David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton) *не говоре о томе да је суверености доживела „идејно урушавање“, већ се говори о инструментима који доводе до међузависности државних ауторитета и условљености права.* (Упор. D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture, (Introduction)*, Stanford University Press, 1999, p. 81; D. Archibugi, D. Held, M. Kohler, *Re-Imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Stanford University Press, 1998; T. Risse, S. C. Ropp, K. Sikkink, *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*, Cambridge University Press, 1999; M. Lynch, „Globalization and International Democracy.“ *International Studies Review*, vol. 2, no. 3, 2000, pp. 91–101).

5 D. Archibugi, D. Held, M. Kohler, *op. cit.*, p. 22.

6 Изван теорије западне цивилизације има мишљења да је овај начин оправдавања и легитимисања процеса глобализације и оправдање потребе постнационалне државе последица друге стране истог процеса, а то је процес неоколонијалне хегемоније, који је успео коначно да пороби или потчини не само политичку вољу већ и културу колонизираних држава. (H. Hanafi, „Globalization between Reality and Delusion“, наведено према M. Lynch, *op.cit.*, pp. 91–101).

7 Има мишљења да су то само земље ОЕБС-а, те да теорија неосновано изједначава позиције земаља са различитим степеном развоја. (M. Zürn, ‘The State in the Postnational Constellation –Societal Denationalization and Multi-Level Governance’, *ARENA Working Papers*, WP 99/35, https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994–2000/1999/wp99_35.htm).

подела власти, једнакост, слобода и заштита људских права, а то претпоставља да постоје стабилне претпоставке националне државе (сувереност и ограничена власт).⁸ Отуда се хипотеза о постнационалној држави мора сагледавати кроз однос развијеног центра и периферије, јер ова друга (периферија) још увек има потребу за успостављањем националне уставности са традиционалним обележјима либералне државе. Чак и ако се сагласимо да је процес стварања постнационалне државе у глобалној заједници неумитан и неповратан, мора се признати да у овом тренутку још увек постоји „међупростор“ у коме се налазе политичке заједнице и територије у којима нису развијене традиционалне конституционалне вредности. Уколико правни поредак изгуби конституцију као одличје „сунчевог“ система и закон као његово сидро, онда се поставља питање шта је то што има легитимацијски основ да ступи на њихово место у међународном праву и у међународном поретку. Отуда има мишљења да је у вокабулару постнационалног „лакше објаснити одакле долазимо, него куда идемо“;⁹ односно да је одустајање од традиционалног разумевања конституционализма и његових вредности немогуће управо због неизвесности њиховог будућег упоришта.

3. Преиспитивање традиционалне уставотворне власти

Неумитност токова конституционализма у савременој држави и на међународном плану отварају потребу преиспитивања класичне теорије о уставотворној власти као оригинерној власти која обезбеђује функционисање државе у границама права, а уз сагласност грађана као изворних носилаца власти. Овај проблем постаје очигледан у процесу глобализације међународног поретка у коме грађани, као носиоци власти, нису позвани да се, директно или индиректно, изјасне о доношењу правила, а од њих се очекује да их се придржавају. У том смислу, отварају се два значајна питања о савременим токовима у уставној држави: прво, о нарастајућем „глобалном конституционализму“ и друго, о одбрани „државног конституционализма“.¹⁰ Док се на првом нивоу преиспитује пракса и „право“ супранационалних организација кроз ос-

8 Национална држава на темељу вестфалијанске идеје развијала се у складу са гледиштем о територијалној суверености Бодена и Хобса, као и гледишта о ограниченим властима Лока и Монтескјеа. (Упор. Maya Hertig & Thomas Cottier, *The Prospects of 21st Century Constitutionalism*, In Urs Marti & Georg Kohler (eds.), *Konturen der Neuen Weltordnung: Beiträge Zu Einer Theorie der Normativen Prinzipien Internationaler Politik*. De Gruyter. pp. 121–122 (2003).

9 N. Krisch, *op.cit.*, p. 23.

10 Упор. N. Dimitrijević, „Constitutional theory in times of crisis: Power, law and morality“. *Philosophy and Social Criticism*. 42(3). 2015, pp. 230–231.

новне постулате демократије, дотле се на другом нивоу захтева јачање „легитимне супремације уставне демократије у држави у односу према својој територији и грађанству, као и учвршћивање позиције државе као главног актера међународног права“.¹¹

У покушају да се наведени токови помире, појавила се идеја о тзв. конституционалном плурализму који треба да преиспита традиционалне постулате уставне државе, као што су сувереност и уставотворна власт.¹² Једно од гледишта је и теорија дуализма у светском поретку по којој се овај поредак састоји од међународне заједнице држава и глобалне политичке заједнице у којој људска права и глобалне институције утичу на право, политику и културу суверених држава.¹³ Ово гледиште о конституционализацији глобалних институција могло би се уклопити у оквир уставног плурализма. Наиме, у поствестфалијанско доба, сматра се, више нема узајамног ексклузивитета народа, територије и надлежности као симбола „оригиналне вестфалијанске уставне форме“.¹⁴ Истицање уставног плурализма је зачетак нове конституционалне теорије која покушава да укаже на реалност савремене државе, у којој „ми, народ“ из осамнаестог века, односно државна сувереност у Хобсовом смислу и способност националне конституанте, престају да доминирају. Уставни плурализам указује да је либерални конституционализам било могуће развијати у границама националне државе у доба либералног грађанства, а да двадесет и први век носи са собом новине у смислу повезивања на нивоу неколико или већине држава једне територије (као на пример, Европска унија) или на интернационалном плану (међународне организације, и то не само универзалне већ и специјализоване за одређене области). За ове последње отвара се питање легитимитета, односно извора легитимације када уређују области које по природи спадају у домен надлежности уставних органа суверених држава.¹⁵

11 *Ibidem.*

12 Све је присутнија критика тзв. државног конституционализма, односно изворне функције националне државе и њене суверене власти да доноси свој устав самостално. Критике се односе на различите аспекте конституционализма, не само на могућности уставотворне власти, па су отуда и понуђени различити одговори који указују на постојање тзв. конституционалног плурализма у савременој држави. (Упор. N. Walker, „The Idea of Constitutional Pluralism“, *The Modern Law Review*, Vol. 65, No. 3 (May, 2002), p. 321).

13 J. L. Cohen, *Globalization and sovereignty – Rethinking Legality, Legitimacy and Constitutionalism*. Cambridge University Press. 2012. pp. 66–76.

14 N. Walker, у M. Avbelj, J. Komárek, (Editors), *Four Visions of Constitutional Pluralism*, European University Institute, 2008, p.8.

15 *Ibidem.*

4. Утицај глобализације на право

Социолошко гледиште о глобализацији и њеном утицају на право указује на глобализацију као последицу економске доминације великих сила (као на пример, агенције за помоћ које образују моћни системи, као што су САД, Уједињено Краљевство или Европска унија, затим агенције Уједињених нација, па чак и приватне фондације). Националним субјектима се препушта само да пронађу начин да примене оно што је циљ глобалних сила, при чему је потпуно изузета могућност да се одбрани посебност на периферији, односно на територији суверене државе. У поређењу са ером колонизације, могло би се рећи да утицај глобализације има сличне импликације на право. Тако је закон „представљен“ као сам по себи аутономан, универзалан, безличан, супериоран и преносив из система у систем.¹⁶ Као што је у доба просветитељства придржавање темељних начела о приватној својини као светињи, о грађанским и политичким правима, значило одраз модерности, тако се у доба глобализације очекује испуњење одређених правних принципа као одраз рационалности и могућности да држава постане део глобалне заједнице. Одређена истраживања, како правна тако и социолошка, указују на параметре који би могли да обезбеде правну „трансплантацију“ из једног система у други: 1. уколико су одабрани модели добровољно преузети након подробног разматрања алтернативних решења; 2. уколико постоји сличност између правних система земаља које се угледају и „угледних“ примера; 3. уколико земља „домаћин“ сама тражи, а не намећу јој се решења; 4. ако су правни посредници довољно упознати са законом и могу да га прилагоде локалним условима; 5. ако постоји изграђена институционална структура која може да изнесе преузета решења, и 6. ако грађани имају неко искуство са применом правних принципа.¹⁷ Уколико се занемаре ови услови, „трансплантација“ у праву неће имати успешан исход. На темељу ових истраживања говори се о три таласа правне „трансплантације“. Први талас је настао као последица империјализма и обухвата период 1890–1914. године, када је у великој мери вршена рецепција француског и енглеског права у земљама Латинске Америке, Азије и Африке. Други талас се развио након Другог светског рата, када се нарочито истицао утицај Сједињених Америчких Држава, мада њихов правни образац није могао једноставно да буде преузет, па су се земље и даље ослањале

16 T. C. Halliday, P. Osinsky, „Globalization of Law“. *Annual Review of Sociology*. Vol. 32. 2006. p. 455.

17 D. Berkowitz, K. Pistor, J. F. Richard, „Economic development, legality, and the transplant effect“. *European Economic Review*. 47. 2003. p. 165.

на своје раније узоре. Трећи талас је последица слома реалсоцијализма, када је велики број источноевропских и земаља бившег Совјетског Савеза тражио своје узоре у западноевропском и америчком правном систему.¹⁸

5. Уставотворна власт и глобализација уставне праксе

Доношење првих националних устава либералних држава представљало је израз потребе да се обезбеди не само легитимацијска основа већ и морално задовољење новоустановљеним властима. Њихов легитимацијски оквир добијао је „морални ореол“ оличен у уставу који су грађани усвојили. Исто се дешавало и у земљама које су прошле пут револуције и ослободиле се ауторитарних режима, јер је уставом требало утемељити основне принципе на којима је почивала власт произашла из револуције.¹⁹ Садржински посматрано, декларисање људских слобода у смислу ограничења власти било је постављено као примарни циљ, а идеја правне државе и владавине права, чак и тамо где су уставни били „подарени“ од стране победника, представљало је темељну вредност коју је требало снажити у процесу конституционализације.

Међутим, у савременим условима глобализације, традиционална функција устава задржана је само у процедуралном смислу. Устави данас настају „позајмљивањем“ правних решења која се сматрају провереним и прихватљивим у тзв. традиционалним уставним демократијама. Због тога се у упоредном уставном праву појавио израз „миграција уставних идеја“, који би требало да објасни процесе у савременим државама приликом доношења нових устава.²⁰ Могло би се говорити о два смера „миграције“: први, који се односи на поменути супстанцијалну страну уставотворне власти која је сведена на преузимање правних принципа по моделу „шведског стола“, и други, према начину примене и тумачења уставних норми од стране редовних и уставног суда, који све више воде рачуна о искуству и судској пракси из упоредних система и о правилима међународног права. Становиште о „миграцији уставних идеја“ употпуњено је гледиштем да државе са изграђеним уставним идентитетом имају неупоредиво јаче бране у процесу „позајмљивања“ од оних које нису успеле да изграде свој уставни

18 *Ibidem*.

19 То се десило у Португалији и Шпанији седамдесетих година прошлог века, а слично је било и у Јужној Африци која се ослободила ропске потчињености и обезбедила слободу за доминантно становништво.

20 Упор. S. Choudhry, (ed.). *The Migration of Constitutional Ideas*. Cambridge University Press. 2006; F. Schauer, „On the Migration of Constitutional Ideas“. *Constitutional Law Review*. No. 37. 2005, p 907.

идентитет.²¹ У том смислу, чини се да нормативно истраживање устава (конституција са великим почетним словом „У“) мора бити замењено истраживањем уставне праксе (конституција у стварности – са малим почетним словом „у“).²² Символично, и на овај начин указује се на све већи степен функционалне ерозије уставотворне власти. Процес унифицирања у домену устава може имати своје предности, као када се ради о успостављању гаранција људских права, док се са друге стране јављају и мање успешни примери, односно када се „захтевани“ модели, као на пример децентрализација у вертикалној организацији власти, вештачки пресађују и изазивају исход у скали од очекиваних позитивних до нежељених последица.

Нови уставни донети у ери глобализације су једнакообразни – изоморфни, што указује на глобални утицај демократизације, идеологије људских права и економског неолиберализма.²³ Устави земаља у транзицији углавном су прављени „*a la carte*“ (као оброк састављен од различитих јела), јер се правни механизми преузимају не водећи рачуна да ли они могу да функционишу као целина у конкретном правном окружењу.²⁴ Преузимајући „проверена“ решења, а често и под утицајем „међународног“ фактора, уставни се граде од „идеалних“ нормативних конструкција којима се са аспекта правне теорије нема шта приговорити, осим што им недостаје упориште у друштвеној стварности. Отуда се такви уставни не могу одбранити ни од мањих удара у политичком животу, а нарочито не могу да одоле озбиљним друштвеним померањима.

Други недостатак у оквирима легитимне уставотворне власти је слабљење њеног функционалног капацитета. Наиме, национални уставни под притиском глобализације и њених процеса преносе класичне владине функције, као на пример заштиту људских права, на виши ниво, па чак и на недржавне актере који могу поступати „прекогранично, међудржавно или међународно“. Отуда се појавило схватање о „компензаторној уставности“ која настаје као последица глобалне стратегије да се „компензује деконституционализација“ на унутрашњем нивоу.²⁵ То је довело до тога да национални уставни, утемељени на традиционалним

21 F. Schauer, *op.cit.*, p. 907.

22 D. S. Law, M. Versteeg, „The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism“. *California Law Review*. No. 99. 2011, p. 1169.

23 J. Go, „A Globalizing Constitutionalism? – Views from the Postcolony, 1945–2000“. *International Sociology*. Vol. 18. 2003, No. 71. p. 71.

24 J. Elster, „Making sense of constitution-making“. *East European Constitutional Review*. Vol.1. No. 1. 1992, p. 15.

25 A. Peters, „Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures (January 1, 2006)“. *Leiden Journal of International Law*, Vol. 19, 2006. p. 580.

принципима, постају нефункционални јер се владавина и управљање обављају изван или мимо традиционалних уставних функција.²⁶ Осим тога, говори се и о „вишестепеном конституционализму“,²⁷ који упућује да све нивое власти треба посматрати као једну целину и да конституционализам треба да се усредсреди на то како да осигура остваривање уставних функција, без обзира на то ко ће то чинити, без обзира на то да ли је то надлежност националних или међународних органа. Ова гледишта указују на функционалне слабости уставотворне власти која нема капацитет да суверено и у целости уреди правни поредак, јер нема моћ самосталног управљања и остваривања изворних функција националне државе. Нови нивои одлучивања на међународном или међународном плану располажу капацитетом да ограничавају или постављају стандарде традиционалним уставним органима у остваривању њихових аутономних уставних надлежности. Међународно право које успоставља нове механизме заштите и уређује области које директно утичу на људска права има одређене механизме за контролу уставних власти у погледу спровођења међународних обавеза.

Глобализација праксе у савременом конституционализму представља нову снагу са којом се мора рачунати приликом тумачења уставних норми. Могло би се наћи доста примера у којима судови користе компаративну јуриспруденцију приликом уставне интерпретације. То је у значајној мери видљиво у пракси уставних судова, који су по природи ствари овлашћени на тумачење и интерпретацију уставних одредаба. У тзв. уставним споровима уставни судови у континенталном систему или редовни судови у англосаксонском систему имају задатак да легитимизирају акте које доносе политичке власти, законодавна и извршна. У том смислу може се преиспитивати легитимацијски оквир јавне власти и јустификација која се очекује од аката јавних власти.²⁸ На претходно се надовезује питање интерпретативне правичности, односно тумачења уставних норми када се приликом интерпретације главна аргументација тражи било у упоредном праву, било у међународном праву и у пракси међународних институција. Овакав приступ у судској интерпретацији није искључиво обележје тзв. нових уставних демократија, које се посматрају као празан лист папира у који се уносе достигнућа развијених демократија. Исто питање је једнако актуелно у системима са старим или „неписаним“ уставом где, на пример, историјско или оригинерно тумачење (које примењују амерички судови) има своју сврху уколико се

26 *Ibidem.*

27 T. Cottier, M. Hertig, *op.cit.*, p. 299.

28 S. Choudhry, „Globalization in Search of Justification: Toward a Theory of Comparative Constitutional Interpretation“, *Indiana Law Journal*. No. 74. 1999, p. 819.

након доношења устава и протекла одређеног времена, поред изворних циљева уставотворца, као основа за тумачење узимају добра искуства из других система, уважавајући притом праксу и међународно право.²⁹

Дакле, утицај глобализације у домену уставног права може бити посматран кроз призму тумачења права од стране судске власти, као и кроз призму деловања политичких власти, законодавне и извршне. На терену законодавне власти приликом остваривања законодавне политике постало је очигледно угледање на „трендове“ у спровођењу одређених уставноправних начела. Из овога следи питање: зашто је важно разликовати формалну промену устава од промена које се дешавају у процесу интерпретације од стране судова и уставног суда, као и у разради путем закона које доноси парламент? Одговор на ово питање лежи у начелу народне суверености, које треба да буде угаони камен у систему у коме уставотворна власт као установљавајућа власт има свој пуни израз. Када се развија тзв. „живи устав“ тада се користе механизми који стоје на располагању установљеним властима, законодавној и судској, а све са циљем да могу да развијају начела, па чак и саму идеју устава. Са друге стране, када се врши формална промена устава тада је контекстуална легитимација, односно процедура за ревизију, главни израз и потврда суверености установљавајуће власти.³⁰ Устав треба да буде подвргнут формалној ревизији увек када се стекну услови за то, односно народ који је носилац суверености треба да остварује своју функцију и не треба препуштати тзв. екстра-конституционалним елементима да тумачењем попуњавају правне празнине, па чак ни код старих уставних докумената. Међутим, то се у стварности не дешава јер неформалне ревизије допуштају релативизацију установљавајуће власти на тај начин што се у национално уставно право уводе нова обавезујућа правила која не доносе уставни органи, већ су она имплементирана приликом преузимања међународних обавеза или приликом судског тумачења темељних уставних начела у складу са новим вредностима у процесу глобализације права.

6. Уставотворна власт у Србији

С обзиром на то да се у уставном систему Србије често указује на потребу уставне ревизије, овде се могу изнети нека отворена питања. Ако се пође од садржине Устава, потреба уставне промене у целини нема оправдања, осим уколико се не дешавају корените промене

29 *Ibidem.*

30 D. S. Lutz, „Toward a Theory of Constitutional Amendment“, *American Political Science Review*, Vol. 88. 1994, p. 357.

у државном уређењу, облику владавине или неком начелном принципу који суштински одређује оквир у коме се развија правна држава и остварује народна сувереност. Основни уставни принципи почивају на темељним вредностима које уставотворац уграђује у оригинални акт, па је тешко правдати комплетну уставну ревизију ако овај *conditio sine qua non* није задовољен или ако се није десио „уставни моменат“ за преиспитивање уставних вредности и њихово саобраћавање савременом тренутку. Обрнута ситуација, у којој би уставну промену требало остварити са мотивом да се основни принципи (као што је, на пример, народна сувереност) мењају зарад прагматике правних механизма, који су (понекад изнуђено) на снази у националном или међународном правном поретку, потпуно је неприхватљиво. То би значило да се легитимишу правни инструменти који служе делегитимизацији уставних начела. Увођење уставотворне власти у област која је искључиво политичка, где на место „основних“ вредности устава ступа „употребна“ вредност самог устава, доводи до тога да једина константа у правном систему буде уставна ревизија.

Питање уставне реформе у Републици Србији морало би бити доведено у везу са чињеницом да савремени уставни имају тенденцију проширивања уставне материје и преузимања међународних начела и стандарда, што ствара потребу честих уставних промена. Ово би могло да буде од суштинског утицаја на правила уставне ревизије која би, такође, морала да буду прилагођена потребама друштвеног динамизма. Међутим, упркос савременим токовима конституционализације који на наднационалном нивоу постављају извесна ограничења реалној моћи уставотворне власти, треба нагласити да је ова власт задржала својства у процедуралном смислу. Сувереност је још увек примарно својство државе, па се контекстуална легитимација, која се обезбеђује у процедури промене устава, јавља као заштитник својстава уставотворне власти, нарочито од олаког упада у правни домен њене установљавајуће моћи.³¹ Дакле, не може се потребом честе уставне ревизије или „уставне динамике“ оправдавати захтев да се умање атрибути који су уставу давали својство „ригидности“ у формалном смислу. Промена уставног акта, у целости или делимично, треба да задржи обележја контекстуалне легитимације која потврђује да је у свакој фази уставне промене учешће грађана, као изворног носиоца власти, несумњиво. На овом својству ус-

31 Разлика у односу на традиционално виђење уставотворне власти тражи се у томе што циљ није само доношење акта најјаче правне снаге, већ је важан сам процес који се „потенцијално завршава у уставу“. (D. Grimm, „The Achievement of Constitutionalism“, in *The Twilight of Constitutionalism?* M. Loughlin, J. P. McCormic, N. Walker, eds. Oxford Constitutional Theory, Oxford University Press, 2010, p. 5.).

тавотворне власти треба посебно инсистирати у најављеним процесима ревизије Устава Републике Србије, јер је процедура за промену српског Устава видно олакшана, што не мора нужно водити изигравању уставотворне власти, али може значајно умањити њену стварну моћ у условима када уставна држава није и функционална правна држава.

Релаксација процедуре за уставну ревизију вероватно је настала као реакција на релативно тешку ревизиону процедуру предвиђену претходним Уставом из 1990. године. Међутим, приликом установљавања нове ревизионе процедуре, намерно или не, уставотворна власт је доведена у другу крајност која омогућава промену устава без учешћа стварног уставотворца, односно грађана као носилаца суверене власти. Не само да је укинута апсолутна већина свих уписаних бирача за одлуку о уставној промени, већ је изостављена обавеза референдумског кворума за одржавање уставног референдума. Тако је за одлуку о промени устава на уставном референдуму довољна већинска одлука изашлих грађана, без обзира на број грађана који су гласали и вршили своју изворну функцију носиоца суверене власти у уставној држави. Игнорисањем формалне обавезе да се успостави референдумски кворум потпуно је релативизирана контекстуална легитимација у процесу уставне ревизије. Хипотетички, промена Устава може да се изврши и уколико на референдум изађе десетак процената грађана, а најмање половина од њих гласа позитивно за предлог. Уколико се сагледају сви аспекти савремене уставотворне власти, нарочито њена (не)моћ у стварању или стварном одабиру уставних решења, онда се мора рећи да је последња одбрана у очувању својстава уставотворне власти њена легитимност која мора бити потврђена у ревизионом поступку.

7. Закључак

Крајем двадесетог века савремено разумевање права и политике доживело је једну од већих криза. Дилема која нараста у савремено доба отворена је са последњим таласом конституционализације и она ће, може се поуздано устврдити, бити предмет расправа како уставноправне тако и политичке теорије у двадесет и првом веку. Наиме, националне координате у чијим оквирима се кретала уставотворна власт, релативно стабилно и без озбиљнијих померања у два века грађанске уставности, значајно су се промениле под утицајем нових токова конституционализације на међународном, наднационалном и међудржавном плану. Говори се о постнационалном конституционализму који је продукт савременог доба у коме је западни модел конституције преовладао крајем прошлог века и потом запао у својеврсну кризу, јер је

међународни ниво одлучивања постао доминантан и утицајан. Са једне стране, национални конституционализам је угрожен јер се одлучивање о бројним питањима извлачи из националних устава и преноси на ниво међународних институција. Са друге стране, иако међународно право добија све више на значају, његовим одлукама недостаје легитимацијски основ, па се отуда конституционализам покушава унети и у ову сферу одлучивања.³²

Последица процеса глобализације на уставотворну власт националних држава је некритичко преузимање начелних решења, без обзира на то да ли су уставни органи функционално способни да их реализују у конкретном друштвеном окружењу. Отуда се уставно право више не може поредити само нормативно, упоређивањем уставних текстова, већ првенствено на основу тзв. живог устава, као и правила политичке игре која диктирају носиоци политичких процеса. Околности у којима се савремени конституционализам креће су прилично ограничиле моћ уставотворне власти и са тим се мора рачунати у развоју уставне и правне државе. Међутим, упркос функционалној ерозији која је свела могућности уставотворца на „одабир“ решења из упоредног права или под „патронатом“ међународних институција, легитимност уставотворне власти у традиционалном смислу није оспорена, нити је она умањена. Зато се у процесу уставне ревизије мора инсистирати на својствима ригидности која су изворна обележја формалне конституције и која штите изворног носиоца суверености и уставотворну власт, чак и у новонасталим околностима. Уколико се уважи реалност и степен развоја правне државе у датом моменту, сматрамо да је важно снажити контекстуалну легитимацију у процесу уставне ревизије у Републици Србији. Учешће грађана, најпре у широкој јавној расправи о акту о промени устава, а потом и у доношењу референдумске одлуке, мора бити централна вертикала у снажењу контекстуалне легитимације уставотворне власти у националним оквирима.

ЛИТЕРАТУРА

- Avbelj, M., J. Komárek, (eds.), *Four Visions of Constitutional Pluralism*, European University Institute, 2008.
- Archibugi, D., D. Held, M. Köhler, (eds.), *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Stanford University Press, 1998.
- Berkowitz, D., K. Pistorc, J. F. Richard, „Economic development, legality, and the transplant effect“. *European Economic Review*. 47. (2003). 165–195.

---

32 N. Krisch, *op.cit.*, p. 4.

- Go, J. „A Globalizing Constitutionalism? – Views from the Postcolony, 1945–2000“. *International Sociology*. Vol. 18. No. 71. 2003, pp. 71–96.
- Grimm, D. „The Achievement of Constitutionalism“. in *The Twilight of Constitutionalism?*, (M. Loughlin, J. P. McCormic, N. Walker, eds.), Oxford Constitutional Theory, Oxford University Press, 2010, pp. 3–23.
- Dimitrijević, N. „Constitutional theory in times of crisis: Power, law and morality“. *Philosophy and Social Criticism*. 42(3). 2015, pp. 227–245.
- Elster, J. „Making sense of constitution-making“. *East European Constitutional Review*. Vol.1. No. 1. 1992, pp. 15–17.
- Krisch, N. *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law*, Oxford University Press, 2010.
- Law, D. S., M. Versteeg, „The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism“. *California Law Review*. No.99. 2011, pp. 1163–1258.
- Lutz, D. S. „Toward a Theory of Constitutional Amendment.“ *American Political Science Review*, Vol. 88. 1994, pp. 355–70.
- Lynch, M. „Globalization and International Democracy.“ *International Studies Review*, vol. 2, no. 3, 2000, pp. 91–101.
- Peters, A. „Compensatory Constitutionalism: The Function and Potential of Fundamental International Norms and Structures“ (January 1, 2006). *Leiden Journal of International Law*, Vol. 19, 2006. pp. 579–610.
- Risse, T., S. C. Ropp, K. Sikkink, *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*, Cambridge University Press, 1999.
- Schauer, F. „On the Migration of Constitutional Ideas“. *Constitutional Law Review*. No. 37. 2005. pp. 907–919.
- Habermas, J. „Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe“, *Praxis International*, vol. 12, no. 1, 1992, pp. 1–19.
- Habermas, J. *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, MA: MIT Press, 2001.
- Halliday, T. C., Osinsky, P. „Globalization of Law“. *Annual Review of Sociology*. Vol. 32. 2006. 447–470.
- Held, D., A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton, *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Stanford University Press, 1999.
- Hertig, M., T. Cottier, „The Prospects of 21st Century Constitutionalism“, in Urs Marti & Georg Kohler (eds.), *Konturen der Neuen Weltordnung: Beiträge Zu Einer Theorie der Normativen Prinzipien Internationaler Politik*. De Gruyter. 2003. pp. 120–162.
- Cohen, J. L. *Globalization and sovereignty – Rethinking Legality, Legitimacy and Constitutionalism*. Cambridge University Press. 2012.
- Choudhry, S. (ed.). *The Migration of Constitutional Ideas*. Cambridge University Press. 2006.
- Choudhry, S. „Globalization in Search of Justification: Toward a Theory of Comparative Constitutional Interpretation“, *Indiana Law Journal*. No. 74. 1999, pp. 820–892.

Zürn, M. 'The State in the Postnational Constellation—Societal Denationalization and Multi-Level Governance', *ARENA Working Papers*, WP 99/35. https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1999/wp99_35.htm

Walker, N. „The Idea of Constitutional Pluralism“, *The Modern Law Review*, Vol. 65, No. 3 (May, 2002), pp. 317–359.

THE CONSTITUENT POWER IN THE GLOBALIZATION ERA

Irena Pejić

Faculty of Law, University of Niš

Abstract. A multitude of global trends affecting the activity of power holders and governing authorities at the national and international level alike have generated the need to reconsider the traditional postulates of the constitutional state and the quality of its sovereignty. In this paper, the author approaches the globalization issue from the perspective of modern constitutionalism in the (post)national state, which gradually loses its traditional resources for exercising the functions of the constituent power. There is a sphere of growing tension between the realities of two conflicting issues: the globalization of the international order and constitutionalization of international law, on the one hand, and the existing forms of the national state, on the other. The emphasis on constitutional pluralism may be the cornerstone of a new constitutional theory in an endeavour to point out to the distinctive attributes of a modern state, which employs new methods of interpretation of constitutional norms arising from the globalization of law and jurisprudence. Yet, despite the development of modern constitutionalism in which the functional role of the traditional constituent power is being undermined, there is a need to protect the contextual legitimacy of the constituent power in the constitutional revision process. In this article, the author emphasizes the importance of this issue in terms of the prospective revision of the Serbian Constitution.

Key words: constituent power, constitutional revision, constitutionalism, globalization